

Ключевые слова: екологічні права людини, охорона природи, періодизація, природні ресурси, природопользовання, природоохоронна діяльність.

Summary

Holovko A. Environmental protection activities in Ukraine: historical and legal perspective.

The article analyzes the historical process of formation and development of nature conservation activity in Ukraine on the basis of time criteria and historical sources of law, and also suggests possible approaches to its periodization.

Key words: ecological human rights, nature protection, periodization, natural resources, nature management, environmental activities.

УДК 347.96

Д.В. ГОНЧАР

Денис Васильович Гончар, аспірант Інституту держави і права ім. В.М. Корецького НАН України

МЕХАНІЗМ ГАРАНТУВАННЯ ПРАВА НА ОТРИМАННЯ КВАЛІФІКОВАНОЇ ЮРИДИЧНОЇ ДОПОМОГИ

Визнання державою особливого значення права на кваліфіковану юридичну допомогу визначає потребу його теоретичного осмислення і розробки ефективного механізму його реалізації та гарантування.

Механізм гарантування прав людини як відносно самостійний за структурою і призначенням елемент механізму захисту прав і свобод людини і громадянина, актуальність якого визначається положеннями ст. 3 Конституції України¹, наукою права достатньо ще не обґрунтований, а його юридична конструкція всебічно не розроблена. Проте варто вказати на доробок таких учених, як Т. Варфоломєєва, Т. Вільчик, В. Гончаренко, І. Гловацький, Ю. Грошевий, А. Джуська, А. Дубинський, О. Жуковська, Я. Зейкан, В. Маляренко, М. Маркуш, О. Михайленко, В. Попелюшко, С. Сафулько, О. Святоцький, М. Сірий, З. Смітєнко, Ю. Шрамко, О. Яновська та інші.

Відповідно до теоретико-правових уявлень про механізм правового регулювання різноманітні правові явища, за допомогою яких здійснюється гарантування права на отримання кваліфікованої юридичної допомоги, утворюють цілісну систему – «механізм» і діють не ізольовано, а в комплексі. Як зазначає Т.І. Тарахонич, механізм правового регулювання є системним утворенням, динамічною, функціональною частиною правової системи, сукупністю послідовно організованих юридичних засобів, які знаходяться у певному взаємозв'язку та взаємодії між собою, що забезпечують досягнення соціально корисних цілей². Сам термін «механізм» традиційно розуміють як сукупність прийомів практичного виконання чого-небудь³. Об'єктом гарантування при цьому, на нашу думку, є основні права людини.

Мета названого механізму гарантування полягає в тому, щоб зробити права і свободи людини та громадянина (у нашому випадку – право на отримання кваліфікованої юридичної допомоги) доступними для правовласників. Зазначимо, що йдеться саме про доступність користування правом. Тоді як рішення про необхідність користування тим чи іншим правом є прерогативою правовласника.

Гарантування права на отримання кваліфікованої юридичної допомоги – це процес, який охоплює кілька етапів:

- 1) створення умов правокористування;
- 2) закріплення юридичних засобів і способів користування досліджуваним правом і його захистом;
- 3) формування цілісної системи державних органів, враховуючи законодавче визначення їх компетенції та повноважень, призначених сприяти користуванню правом на отримання кваліфікованої допомоги і за потреби забезпечувати її захист;
- 4) практичне здійснення правозабезпечувальної і правозахисної компетенції державних органів та посадових осіб.

Важливо також зазначити, що під час формулювання стадій гарантування варто виходити з наявності підстав для користування правом на отримання кваліфікованої юридичної допомоги: акта конституювання; відображення досліджуваного права в актах міжнародного права, які є складовою частиною правової системи України, а також закріплення на конституційному рівні компетенції органів державної влади та посадових осіб щодо створення умов, засобів і способів правокористування.

Зауважимо й те, що на практиці деякі стадії можуть здійснюватися паралельно або, навпаки, мінятися місцями. Наприклад, закріплення будь-якої юридичної підстави, засобу і способу користування правом на отримання кваліфікованої юридичної допомоги та її захисту може відбуватися з одночасним закріпленням відповідної компетенції державного органу або посадової особи. Однак потрібно визнати, що останнє все ж

такі є другорядним і необхідне для того, щоб відповідний правовий інструментарій не залишився незатребуваним. Можлива також ситуація, коли за відсутності необхідних передумов (умов) законодавчо закріплюються підстави, засоби і способи користування правом на отримання кваліфікованої юридичної допомоги. Умови в цьому випадку позиціонуються як мета, до якої держава прагне у своєму розвитку. У такому разі велика ймовірність того, що це право так і залишиться нереалізованим. Отже, виділення стадій процесу гарантування призначене показати їх значущість і взаємозумовленість.

На першій стадії створюються й удосконалюються соціальні, економічні, політичні, духовні та інформаційні передумови (умови), що забезпечують можливість практичного користування правом на отримання кваліфікованої юридичної допомоги. Іншими словами, створюється найсприятливіше (оптимальне) середовище для цього.

Соціальні гарантії права на отримання кваліфікованої юридичної допомоги припускають передусім соціальну стабільність. Необхідно подолати соціальне розшарування в суспільстві. Праця працівників бюджетної сфери (викладачів, лікарів та інших) повинна гідно оплачуватися, як у більшості розвинених країн⁴. Тільки тоді можна буде говорити про доступність і, отже, гарантованість для цієї категорії громадян кваліфікованої юридичної допомоги. З огляду на це вчені-процесуалісти визнають, що рушійним фактором для формування руху «Доступ до правосуддя» стали якраз проблеми, пов'язані із реалізацією права на правову допомогу, а саме з неможливістю її отримання бідними верствами населення⁵.

Найважливішою функцією для України як соціальної держави є забезпечення права кожного на освіту, зокрема права кожного за підсумками конкурсу здобути вищу освіту. За відсутності системи підготовки фахівців у галузі юриспруденції не можна говорити про повноцінне (всебічне) гарантування права кожного на отримання кваліфікованої юридичної допомоги.

Серед економічних умов особливо варто виділити ринкову економіку, яка стабільно розвивається без критичного рівня інфляції та інших катаклізм, що призводять до зубожіння населення країни; зростання національного доходу; існування приватної та інших форм власності. Тільки в умовах ринкової економіки, яка стабільно розвивається, держава зможе забезпечити належний рівень допомоги малозабезпеченим, кількість яких має поступово зменшуватися завдяки підвищенню їх платоспроможності⁶. Лише у цьому разі може існувати ефективний конкурентоспроможний ринок юридичних послуг. Саме з появою приватної власності, на наш погляд, пов'язана поява великого сектору ринку юридичних послуг – бізнес-юристи (працівники фірм, що надають юридичну допомогу організаціям, які ведуть підприємницьку діяльність).

До політичних умов забезпечення права на юридичну допомогу можна зарахувати політичний режим. Перехід України від тоталітарного режиму до демократичного створює нові передумови реального здійснення прав і свобод людини та громадянина. Демократична атмосфера сприяє зростанню впевненості кожного громадянина в непорушності та реальності своїх прав, спонукає до соціальної активності. Українська держава не тільки проголошує, а й фактично забезпечує, гарантує права і свободи⁷. Зокрема, судовий процес має справді змагальний характер, що, безумовно, підвищило «реальність» права на отримання кваліфікованої юридичної допомоги в його процесуальній складовій.

Коли йдеться про духовні (ідеологічні) передумови користування правом на отримання кваліфікованої юридичної допомоги, гостро постає проблема правового нігілізму⁸. Попри активну пропаганду судового вирішення спору як найбільш дієвого способу захисту прав і свобод, у громадян, які вже стикались зі судовим процесом у дійсності, переважно зникає бажання звертатися до судових установ. Особливо гостро це відчувається в судах, де кваліфікація суддів досить низька, термінів розгляду справ не дотримуються. Уже стало нормою, коли розгляд цивільних справ в одній інстанції триває кілька років. Однією з причин цього, на наш погляд, є занадто велика завантаженість деяких судових ланок, яка виникла через їх нераціональне формування в процесі здійснення реформ. Як зазначає В. Крусс, «неухильно юридизована реальність відтворює замовлення на професіоналів, готових в повній відповідності з відомою софістичною пропозицією про людину як міру всіх речей доводити і захищати юридичну правоту як чого-небудь, так і прямо протилежного, анітрохи не переймаючись про моральний бік справи. Попит визначає пропозицію, і право часто захищає не тих, хто потребує захисту, а тих, хто може більш швидко і, бажано, неофіційно оплатити його ексклюзивні послуги»⁹. Саме тому необхідною ознакою правової держави сьогодні визнається доступність правосуддя, важливим елементом якого є право на професійну юридичну допомогу.

З погляду забезпечення реальності права на отримання кваліфікованої юридичної допомоги особливого значення набуває політика держави в галузі правової свідомості. На сьогодні більшість громадян має погане уявлення про свої права і свободи, тому не завжди усвідомлено ними користується. Задовольнити цю потребу може довідкова правова література, попит на яку поступово зростає, а також спеціальні радіо- і телепередачі, які роз'яснювали б громадян основи права, ознайомлювали б, зокрема, з їхніми правами та обов'язками. Належне висвітлення в засобах масової інформації – запорука успіху будь-якого державного проекту, пов'язаного з доступністю для кожної особи кваліфікованої юридичної допомоги. Зрозуміти, чи може громадянин претендувати на отримання безоплатної юридичної допомоги та куди йому потрібно звернутися, досить складно. За відсутності належного інформування це право людини може залишитися нереалізованим, а політика держави в цій галузі – неефективною (популістською).

Отже, гарантування права на отримання кваліфікованої юридичної допомоги є державним обов'язком, який повинен усвідомлюватися і виконуватися на всіх рівнях публічного управління: державному, муніципальному. Але потрібно зробити застереження, що гарантуюче закріплення юридичних засобів і способів

користування правом на отримання кваліфікованої юридичної допомоги – прерогатива органів державної влади. І як зауважує з цього приводу Т.Б. Вільчик, саме інститут адвокатури України повинен стати однією з провідних структур правової системи, здатною ефективно контролювати додержання органами державної влади прав і законних інтересів людини завдяки здійсненню суспільно значущих публічних функцій, зокрема: захисту суспільства в особі кожного його члена; професійно-правового контролю за забезпеченням органами державної влади конституційних прав і свобод людини; законотворчої ініціативи¹⁰.

Показником успішного функціонування механізму гарантування права кожного на отримання кваліфікованої юридичної допомоги є конституційно-правовий стан гарантованості цього права та компетентна юридична підтримка особи з боку держави. Тож право на отримання кваліфікованої юридичної допомоги, гарантоване Конституцією України, є суб'єктивним правом кожної особи. Це право має свій зміст та перебуває під захистом держави в разі його порушення.

¹ Конституція України : Закон від 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>

² Тарахонич Т.І. Механізм дії права, механізм правового регулювання, механізм реалізації права: особливості взаємодії / Т.І. Тарахонич // Держава і право. – 2010. – Вип. 50. – С. 13.

³ Словник української мови / кер. В.В. Німчук та ін.; відп. ред. В.В. Жайворонок; Ін-т укр. мови НАН України. – К.: ВЦ «Просвіта», 2012. – С. 542.

⁴ Сташків Б.І. Право соціального забезпечення. Загальна частина : навч. посіб. / Б.І. Сташків. – Чернігів : ПАТ «ПВК «Десна», 2016. – С. 58–59.

⁵ Сакара Н.Ю. Проблема доступності правосуддя у цивільних справах: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.03 / Н.Ю. Сакара. – Х., 2006. – С. 16.

⁶ Сташків Б.І. Право соціального забезпечення. Загальна частина : навч. посіб. / Б.І. Сташків. – Чернігів : ПАТ «ПВК «Десна», 2016. – С. 47–49.

⁷ Тимошенко В.І. Держава як гарант свободи людини / В.І. Тимошенко // Наукові записки. Юридичні науки / НУ «Києво-Могилянська академія». – К., 2004. – Т. 26. – С. 85–87.

⁸ Шитий С. Причини правового нігілізму та шляхи його подолання в Україні / С. Шитий, А. Бондаренко // Підприємство, господарство і право. – 2017. – № 2. – С. 235–239.

⁹ Крусс В.И. Теория конституционного правоупользования / В.И. Крусс. – М.: Норма, 2007. – С. 361–362.

¹⁰ Вільчик Т.Б. Адвокатура як інститут реалізації права на правову допомогу: порівняльно-правовий аналіз законодавства країн Європейського Союзу та України : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук / Т.Б. Вільчик. – Х., 2016. – С. 8.

Резюме

Гончар Д.В. Механізм гарантування права на отримання кваліфікованої юридичної допомоги.

Стаття присвячена дослідженню механізму гарантування права на отримання кваліфікованої юридичної допомоги. Підкреслюється, що гарантування права на отримання кваліфікованої юридичної допомоги – це процес, який охоплює кілька етапів: створення умов правокористування; закріплення юридичних засобів і способів користування правом і його захист; формування цілісної системи державних органів, враховуючи законодавче визначення їх компетенції та повноважень, призначених сприяти користуванню правом на отримання кваліфікованої допомоги і за потреби забезпечувати її захист; практичне здійснення правозабезпечувальної і правозахисної компетенції державних органів і посадових осіб. Зроблено висновок про те, що право на отримання кваліфікованої юридичної допомоги, гарантоване Конституцією України, є суб'єктивним правом кожної особи. Це право має свій зміст та перебуває під захистом держави в разі його порушення.

Ключові слова: кваліфікована юридична допомога, права людини, гарантії реалізації права на кваліфіковану юридичну допомогу, механізм правового регулювання, доступність правосуддя, адвокатура.

Резюме

Гончар Д.В. Механизм обеспечения права на получение квалифицированной юридической помощи.

Статья посвящена исследованию механизма обеспечения права на получение квалифицированной юридической помощи. Подчеркивается, что обеспечение права на получение квалифицированной юридической помощи – это процесс, который охватывает несколько этапов: создание условий правоупользования; закрепление юридических средств и способов пользования правом и его защитой; формирование целостной системы государственных органов, учитывая законодательное определение их полномочий, предназначенных способствовать пользованию правом на получение квалифицированной помощи и при необходимости обеспечивать ее защиту; практическое осуществление правообеспечивающей и правозащитной компетенции государственных органов и должностных лиц. Сделан вывод о том, что право на получение квалифицированной юридической помощи, гарантированное Конституцией Украины, является субъективным правом каждого человека. Это право имеет свой смысл и находится под защитой государства в случае его нарушения.

Ключевые слова: квалифицированная юридическая помощь, права человека, гарантии реализации права на квалифицированную юридическую помощь, механизм правового регулирования, доступность правосудия, адвокатура.

Summary

Gonchar D. The mechanism of ensuring the right to receive qualified legal assistance.

The article covers the investigation of the mechanism for ensuring the right to receive qualified legal assistance. It is emphasized that securing the right to qualified legal assistance is a process that encompasses several stages: the creation of conditions for the use of rights; the consolidation of legal means and methods of using law and its protection; the formation of the integral system of state bodies,

taking into account the legislative determination of their competence designed to contribute to the use of the right to receive qualified assistance and, if necessary, ensure its protection; the practical implementation of the law-enforcing and human rights competence of state bodies and officials. It is concluded that the right to receive qualified legal assistance, guaranteed by the Constitution of Ukraine, is the subjective right of every person. This right has its own meaning and is under the protection of the state in case of its violation.

Key words: qualified legal assistance, human rights, guarantees of the realization of the right to qualified legal assistance, the mechanism of legal regulation, access to justice, advocacy.

УДК 340.15

М.С. ПИРТКО

Михайло Сергійович Пиртко, аспірант Львівського національного університету імені Івана Франка

ВПЛИВ ПОЛІТИКИ АБСОЛЮТИЗМУ НА СТАНОВЛЕННЯ ЗАКОНОДАВСТВА В АВСТРІЙСЬКІЙ МОНАРХІЇ У XVIII СТ.

Зовнішньополітичний курс на євроінтеграцію України зумовлює необхідність вивчення й узагальнення національного та світового державно-правового досвіду. З метою формування належних гарантій прав людини, забезпечення стабільності правового розвитку, ефективності правозастосування в сучасній Україні важливо вивчити правову спадщину сусідніх держав. Значну наукову цінність має аналіз історичного державотворчого досвіду становлення і розвитку Республіки Австрія. Такий досвід для державотворчого процесу в Україні є надзвичайно корисним, оскільки дає можливість побачити модель західноєвропейської державності, тенденції її розвитку, політичної системи, західної демократії, інститутів прав і свобод людини тощо.

У історико-правовій літературі деякі аспекти впливу політики абсолютизму на становлення законодавства в Австрійській монархії у XVIII ст. досліджували такі українські вчені, як В. Кульчицький, І. Бойко, Б. Тищик, І. Настасяк, М. Никифорак, та інші, а також зарубіжні вчені, зокрема, П. Андерсон, О. Бальцер, К. Воцелка, Е. Прістер, Е. Цольнер та ін.

Метою цієї статті є історико-правове з'ясування впливу політики абсолютизму на становлення законодавства в Австрійській монархії у XVIII столітті.

У першій половині XVIII ст. імператорський двір неодноразово стикався з проблемою фахової підготовки чиновників з-поміж дворянства. З часом дворянське походження перестало слугувати визначальним аргументом під час призначення на державну службу. До цього спонукали дві причини: *по-перше*, австрійський імператорський двір вів постійні суперечки з представниками дворянства стосовно розмірів податків, тож призначати вихідців з цього стану на державні посади видавалося недалекоглядним кроком; *по-друге*, зростання ваги університетської освіти привело до появи кваліфікованих фахівців, чиї знання почали використовувати в органах управління, системі судочинства й армії. Такі зміни змусили і дворянство пристосуватися до конкуренції, виробити власний стиль освіти за принципом «не для школи, а для життя»¹.

Не відкидаючи можливості навчання в найкращих університетах Європи, представники «благородного стану» (дворянства) володіли «іманентно притаманним» аристократії смаком, мудрістю й сміливістю. Все це згодом допомагало вірою і правдою служити своєму імператорові. Крім цього, молоді дворяни відвідували королівські/імператорські двори інших країн, вивчаючи мови, запозичуючи манери і заводячи важливі знайомства серед впливових політиків.

Такий спосіб набуття знань і навичок був украй важливим для успішної чиновницької кар'єри в імперії Габсбургів й увійшов в історіографію під назвою «аристократизація навчання». Упродовж XVII – першої половини XVIII ст. дворянство отримувало освіту в гімназіях та університетах (здебільшого на юридичних факультетах, які користувалися найбільшим попитом, хоч і рівень навчання був досить низький), фактично блокуючи соціальне зростання вихідців із третього стану – бюргерства. Загалом, використовуючи протиріччя між дворянством і третім станом, імператорський двір зміг задіяти їх у власних цілях, зміцнюючи при цьому свою владу. Так виникла тенденція відносної самостійності абсолютної монархії від своєї соціальної опори в широкому розумінні того слова².

Заснування дворянських шкіл, подібних до німецьких рицарських академій, розпочалося в імперії Габсбургів із суттєвим запізненням. По суті, створення таких академій в Австрії почалося тоді, коли в німецьких державах професійною підготовкою дворянства до виконання ним управлінських функцій вже успішно займалися університети. Щоби ліквідувати «функціональну безкорисність» дворянства у суспільстві, її представникам необхідно було надати відповідну професійну підготовку. За задумом ідеологів освітніх змін, усі навчальні заклади – від початкової школи і до університету – повинні були виховувати новий тип громадянина, покликаною приносити користь суспільству – *Mitbürger*. Водночас, на нашу думку, дворянські навчальні заклади часто ставали своєрідними експериментальними установами для пошуку оптимальних організаційних форм та навчальних програм.